

in hac contra hostem aciem instruit. Afranius, cum ab equitatu novissimum agmen premeretur, et ante se hostem videret, collem quemdam nactus, ibi constitit⁴. Ex eo loco quatuor cetratorum cohortes in montem, qui erat in conspectu omnium excelsissimus, mittit. Hunc magno cursu concitatos jubet occupare, eo consilio, ut ipse eodem omnibus copiis contenderet, et, mutato itinere, jugis² Octogesam perveniret. Hunc cum obliquo itinere³ cetrati peterent, conspicuus equitatus Cæsaris, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati sustinere potuerunt: omnesque ab his circumventi, in conspectu utriusque exercitus interficiuntur.

XXXI. Erat occasio⁴ bene gerendæ rei. Neque verò id Cæsarem fugiebat⁵, tanto sub oculis⁶ accepto detrimento, perterritum exercitum sustinere non posse, præsertim circumdatum undique equitatu, cum in loco æquo atque aperto⁷ confligeretur: idque⁸ ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrerant legati⁹, centuriones, tribunisque militum, « ne dubitaret prælium committere: omnium esse militum paratissimos animos: Afranianos contra multis rebus sui timoris signa misisse¹⁰, quòd suis non subvenissent, quòd de colle non decederent, quòd vix equitum incursus sustinerent, collatisque in unum locum signis, conferti¹¹ neque ordines neque signa¹² servarent. Quòd si iniquitatem loci¹³ timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem, quòd certè inde decedendum esset Afranio, nec sine aqua permanere posset. » Cæsar in eam spem venerat, se sine pugna et sine vulnere suorum rem conficere posse; quòd re frumentariâ adversarios interclusisset. « Cur, etiam secundo prælio, aliquos ex suis

⁴ Constitit, hizo alto. ² Jugis, por las cumbres. ³ Itinere obliquo, por la travesía.

XXXI. ⁴ Erat occasio, era la ocasion de concluir gloriosamente la empresa. ⁵ Neque id Cæsarem fugiebat, y no se ocultaba à Cæsar. ⁶ Sub oculis, à sus propios ojos. ⁷ Loco æquo atque aperto, en campo raso y descubierto. ⁸ Idque y esto le pedía con instancia todo el ejército. ⁹ Legati, lugartenientes. ¹⁰ Misisse signa multis rebus, habian dado muchas pñuebas. ¹¹ Conferti, amontonados. ¹² Neque ordines neque signa, ni guardaban sus filas ni sus compañías. ¹³ Iniquitatem loci, la desigualdad del sitio...

amitteret? Cur vulnerari pateretur optimè meritos de se⁴ milites? Cur denique fortunam periclitaretur, præsertim cum non minùs esset imperatoris, consilio² superare quàm gladio?» Movebatur etiam misericordiâ civium, quos interficiendos videbat; quibus salvis atque incolumibus rem obtinere malebat. Hoc consilium Cæsaris a plerisque non probabatur. Milites verò palàm inter se loquebantur, « quoniam talis occasio victoriæ dimitteretur, etiam cum vellet Cæsar, sese non esse pugnaturus. » Ille in suâ sententiâ perseverat, et paululum ex eo loco digreditur, ut timorem adversariis minuat. Petreius atque Afranius, oblatâ facultate, in castra sese referunt. Cæsar, præsiis montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere³, quàm proximè⁴ potest hostium castris castra communit.

XXXII. Postero die duces adversariorum perturbati, quòd omnem rei frumentariâ, fluminisque Iberi spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. Erat unum iter, Ilerdam si reverti vellent, alterum si Tarraconem peterent. Hæc consilianibus eis, nuntiatur aquatores ab equitatu premi nostro: quâ re cognitâ, crebras stationes⁵ disponunt equitum, et cohortium alariarum⁶, legionariasque interjiciunt⁷ cohortes, vallumque ex castris ad aquam ducere⁸ incipiunt, ut intra munitionem⁹, et sine timore, et sine stationibus aquari possent. Id opus inter se Petreius atque Afranius partiuntur: ipsique, perficiendi operis causâ, longiùs progrediuntur. Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, vulgò procedunt¹⁰: et quem quisque in castris¹¹ notum aut municipem¹² habebat, conquirunt, atque evocat. Primum agunt gratias omnes omnibus, « quòd sibi perterritis pridie pepercissent; eorum se beneficio vivere: deinde imperatoris fidem quærunt¹³, rec-

⁴ Optimè meritos de se, que tan bien le habian servido. ² Consilio, con la prudencia. ³ Itinere intercluso, cerrados todos los pasos. ⁴ Quàm proximè, lo mas cerca que puede.

XXXII. ⁵ Crebras stationes, muchas compañías de caballería. ⁶ Et cohortium alariarum, y auxiliares. ⁷ Interjiciunt, ponen en medio. ⁸ Ducere vallum, ad aquam, tirar una trinchera desde los reales hasta donde estaba el río. ⁹ Intra munitionem, defendidos dentro de este reparo. ¹⁰ Procedunt vulgò, salen frecuentemente à hablarse. ¹¹ Castris, en el campo de Cæsar. ¹² Municipem, paisano. ³ Quærunt fidem imperatoris, les preguntan sobre la seguridad que tendrian en el general...

tè se illi sint commissuri¹; et quòd non ab initio fecerint, armaque cum hominibus necessariis et consanguineis contulerint, conqueruntur. His provocati sermonibus, fidem ab imperatore de Petrii et Afranii vitâ petunt²; ne quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse videantur. » Quibus confirmatis rebus, se statim signa transluros confirmant³, legatosque de pace primorum ordinum centuriones ad Cæsarem mittunt. Interim alii suos in castra, invitandi causâ, adducunt: alii ab suis abducuntur; adeò ut una castra jam facta ex binis⁴ viderentur: compluresque tribuni militum et centuriones ad Cæsarem veniunt, seque ei commendant. Hoc idem fit a principibus Hispaniæ, quos illi evocaverant, et secum in castris habebant obsidum⁵ loco. Hi suos notos hospitesque quærebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet⁶ ad Cæsarem. Afranii etiam filius adolescens de suâ et parentis sui salute cum Cæsare per Sulpicium legatum agebat. Erant plena⁷ lætitiâ et gratulatione omnia, eorum, qui tanta pericula vitasse, et eorum, qui sine vulnere tantas res confecisse videbantur, magnumque fructum suæ pristinæ lenitatis omnium iudicio Cæsar ferebat; consiliumque ejus a cunctis probabatur.

XXXIII. Quibus rebus nuntiatis Afranio, ab instituto opere discedit, seque in castra recipit, sic paratus, ut videbatur, ut quicumque accidisset casus, hunc quieto et æquo animo ferret⁸. Petreius ved non deserit⁹ sese; armat familiam¹⁰. cum hæc, et prætoriâ cohorte cetratorum¹¹, barbarisque equitibus paucis, beneficiariis suis, quos suæ custodiæ causâ

¹ *Commissuri*, y si harian bien en ponerse en sus manos. ² *Petunt fidem*, piden á Cæsar empeñe su palabra de perdonar la vida, etc. ³ *Confirmant*, prometen pasarse con las banderas. ⁴ *Una castra ex binis*, de los dos campos parecia haberse hecho uno. ⁵ *Obsidum*, en rehenes. ⁶ *Haberet aditum commendationis*, hallase medio de ser recomendado con Cæsar. ⁷ *Plena*, todo rebosaba alegría y enhorabuena.

XXXIII. ⁸ *Ferret animo*, lo llevase con resignacion ó igualdad de ánimo. ⁹ *Petreius non deserit*, no se descuida en mirar por sí. ¹⁰ *Familiam*, sus esclavos. ¹¹ *Cohorte prætoriâ cetratorum*, con una compañía pretoria de infantería española...

Beneficiarius. Entienden los CC. con variedad esta palabra. Unos traduceen,

habere consueverat, improvisò ad vallum advolat; colloquia militum interruptit, nostros repellit ab castris: quos deprehendit, interficit. Reliqui coeunt inter se¹, et repentino periculo exterriti, sinistras sagis involvunt², gladiosque distringunt; atque ita se a cetratis equitibus defendunt, castrorum propinquitate confisi, seque in castra recipiunt, et ab iis cohortibus, quæ erant in statione ad portas, defenduntur. Quibus rebus confectis, flens Petreius manipulos circuit³, militesque appellat; « neu se, neu Pompeium absentem imperatorem suum adversariis ad supplicium tradant⁴, » obsecrat. Fit celeriter concursus in prætorium⁵. Postulat ut jurent omnes, se exercitum ducesque non deserturos, neque prodituros, neque sibi separatim à reliquis consilium capturos. Princeps in hæc verba⁶ jurat. Ipse ad idem jusjurandum dicit Afranium. Subsequuntur tribuni militum, centurionesque. Centuriatim⁷ producti milites idem jurant; edicunt, penes⁸ quem quisque sit miles Cæsaris, ut producat⁹. Productos palàm in prætorio interficiunt. Sed plerosque hi, quos receperant, celant, noctuque per vallum emittunt. Sic terror oblat¹⁰ a ducibus, crudelitas in supplicio, nova religio jurisjurandi spem præsentis deditiois sustulit¹¹, mentesque militum convertit¹², et rem ad pristinam belli rationem redegit. Cæsar, qui milites adversariorum in castra per tempus colloqui venerant, summâ diligentiam inquiri et remitti jubet: sed ex numero tribunorum militum, centurionumque nonnulli suâ voluntate apud eum remanserunt, quos ille

¹ *Coeunt inter se*, se unen entre sí. ² *Involvunt sinistras sagis*, tercián los capotes en la mano izquierda. ³ *Circuit manipulos*, da vuelta á las compañías. (Constaban de cien soldados; despues de doscientos.) ⁴ *Tradant*, que no pongan sus personas ni la de su general Pompeyo en manos de sus enemigos para una muerte segura. ⁵ *Prætorium*, tienda del general. ⁶ *Princeps jurat, in hæc verba*, él es el primero que hace este juramento. ⁷ *Centuriatim*, por centurias. ⁸ *Penes*, órden: ⁹ *Ut (id est) ille, penes quem quisque miles Cæsaris sit, producat*, que si alguno en su tienda tenia algun soldado de Cæsar, lo manifestase. ¹⁰ *Oblatus a ducibus*, el terror que infundieron los capitanes. ¹¹ *Sustulit spem deditiois præsentis*, desvaneciò la esperanza de entregarse por entònces. ¹² *Convertit*, hizo mudar de intencion á los soldados...

se favorecidos. Otros, que toma a su sueldo algunos soldados para su reserva. *Facti isti, soldados oromissos*. Sentencie quien quiera.

postea magno honore habuit¹. Centuriones² in ampliores ordines, equitos romanos in tribunitium restituit honorem. Premebantur Afraniani pabulatione³, aquabantur ægrè⁴, frumenti copiam legionarii nonnullam habebant, quòd die-rum duo et viginti ab Ilerdâ frumentum jussi erant efferre. Castrati auxiliaresque nullam, quorum erant et facultates ad parandum exiguæ⁵, et corpora insueta ad onera portanda. Itaque magnus eorum quotidie numerus ad Cæsarem perfugibat⁶.

XXXIV. In his erat angustiis res⁷: sed ex propositis consiliis duobus explicitius videbatur⁸ Ilerdam reverti, quòd ibi paululum frumenti reliquerant. Ibi se reliquum consilium explicaturos⁹ confidebant. Tarraco aberat longius; quo spatio¹⁰ plures rem posse casus recipere intelligebant. Hoc probato consilio, ex castris proficiscuntur. Cæsar, æquitatu præmisso, qui novissimum agmen carperet¹¹, atque impediret, ipse cum legionibus subsequitur. Nullum intercedebat tempus¹², quin extremi cum equitibus præliarentur. Genus erat hoc pugnae. Expeditæ cohortes novissimum agmen clauddebant, pluriesque¹³ in locis campestribus subsistebant. Si mons erat ascendendus, facilè ipsa loci natura periculum repellebat, quòd ex locis superioribus, qui antecesserant, suos adscendentes protegebant. Cùm vallis, aut locus declivis suberat, neque ii, qui antecesserant, morantibus opem ferre poterant, equites verò ex loco superiore in adversos tela coniciebant; tunc magno erat in periculo res: tunc inquirebant, ut cùm ejusmodi esset locis appropinquatum, legionum

¹ Habuit, de los que hizo despues mucho aprecio. ² Centuriones ascendió á los centuriones á los grados superiores, y á los caballeros romanos al de tribuno. ³ Premebantur, pabulatione, andaban muy escasos de forraje. ⁴ Aquabantur ægrè, el agua la tomaban con dificultad. ⁵ Facultates exiguæ, por falta de medios para buscarlo, y por no estar acostumbrados á llevar carga. ⁶ Perfugiebat, se pasaban á Cæsar.

XXXIV. ⁷ Res erat, en tal apuro se hallaban. ⁸ Explicitius videbatur, parecia el medio mas practicable. ⁹ Explicaturos reliquum consilium, que allí tomarian resolucion sobre lo demas. ¹⁰ Quo spatio, en el qual camino conocian exponerse á muchos trances. ¹¹ Carperet novissimum agmen, que picase y retardase la marcha á la retaguardia. ¹² Nullum intercedebat tempus, no pasaba instante en que no, etc. ¹³ Pluriesque, hacian alto muchas veces...

signa consistere juberent, magnoque impetu equitatum repellerent: eo summoto, repente incitato cursu¹, sese in valles universi demitterent, atque ita transgressi, rursus in locis superioribus consistent. Nam tantum ab equitum suorum auxiliis aberant, quorum numerum habebant magnum, ut eos, superioribus perterritos præliis, in medium reciperent agmen², ultroque eos tuerentur: quorum nulli ex itinere excedere, licebat, quin ab equitatu Cæsaris exciperetur³.

XXXV. Tali dum pugnatur modo, lentè ac paulatim proceditur, crebròque, ut sint auxilio suis, subsistunt, ut tum accidit. Millia enim progressi quatuor, vehementiusque peragitati⁴ ab equitatu, montem excelsum capiunt; ibique unâ fronte contra hostem castra muniunt, neque jumentis onera deponunt. Ubi Cæsaris castra posita, tabernaculaque constituta, et dimissos equites pabulandi causâ animadvertère, sese subito proripiunt horâ circiter sextâ ejusdem diei, et spem nacti moræ discessu nostrorum equitum, iter facere incipiunt. Quâ re animadversâ, Cæsar eductis legionibus subsequitur; præsidio impedimentis paucas cohortes relinquit. Horâ decimâ subsequi pabulatores, equitesque revocari jubet. Celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium⁵ revertitur. Pugnatur acriter ad novissimum agmen, adeò ut pene terga convertant: compluresque milites, etiam nonnulli centuriones, interficiuntur. Instabat agmen Cæsaris, atque universum imminebat. Tum verò, neque ad explorandum idoneum locum castris, neque ad progrediendum datâ facultate, consistunt necessariò, et procul ab aquâ et naturâ iniquo loco castra ponunt. Sediisdem de causis Cæsar, quæ supra sunt demonstratæ, prælio non lacessit⁶, et eo die tabernacula⁷ statui passus non est, quòd paratiores essent ad insequendum omnes, sive noctu sive interdiu erumperent illi, animadverso vitio castrorum⁸, totâ nocte⁹ munitiones

¹ Cursu incitato, corriendo á carrera tendida bajasen á los valles. ² Reciperent in medium agmen, los llevaban en medio.. Exciperetur, diese en la caballeria.

XXXV. ⁴ Peragitati, molestados. ⁵ Officium quotidianum, á su ejercicio diario de impedir la marcha. ⁶ Lacessit prælio, no les provoca con la pelea. ⁷ Tabernacula, tiendas de campaña. ⁸ Vitio castrorum, la mala disposicion de los reales. ⁹ Totâ nocte, emplean la noche en extender las fortificaciones y multiplicar los campamentos...

proferunt, castraque castris convertunt. Hoc idem postero die a primâ luce faciunt, totumque in eâ re diem consumunt. Sed quantum opere processerant et castra protulerant, tantò aberant ab aquâ longius; et præsentî malo aliis malis remedia dabantur. Primâ nocte aquandi causâ nemo egreditur ex castris. Proximo die, præsidio in castris relicto, universas ad aquam copias educunt: pabulatum emittitur nemo. His eos supplices malis Cæsar necessariam subire deditionem, quàm prælio decertare malebat¹. Conatur tamen eos vallo, fossâque circumvenire; ut quàm maximè repentinas eorum eruptiones² demoretur, quò necessariò descensuros existimabat³. Illi et inopiâ pabuli adducti, et quò essent ad iter expeditiores⁴, omnia sarcinaria jumenta interfici jubent. In his operibus consiliisque biduum consumitur.

XXXVI. Tertio die magna jam pars operis Cæsarî processerat⁵. Illi impediendæ rei causâ, horâ circiter octavâ, signo dato legiones educunt, aciemque sub castris instruunt. Cæsar ab opere legiones revocat, equitatum omnem convenire⁶ jubet, aciem instruit. Contra opinionem enim militum, famasque omnium videri prælium diffugisse magnum detrimentum⁷ afferebat. Sed eisdem de causis, quæ sunt cognitæ, quominus dimicare vellet, movebatur⁸: atque hoc etiam magis, quò spatii brevitatis⁹, etiam in fugam conjectis adversariis¹⁰, non multum ad summum victoriæ juvare poterat. Non enim amplius pedum millibus duobus ab castris castra distabant. Hinc duas partes acies occupabant. Tertia vacabat¹¹, ad

¹ Malebat eos supplices his malis subire necessariam deditionem, quæria mas verlos sujetos á una forzosa entrega. ² Eruptiones, correrías. ³ Quò existimabat descensuros necessariò, viendo que necesariamente habian de buscar este recurso. ⁴ Quò essent expeditiores, para estar mas desembarazados dan órden de matar todas las acémilas.

XXXVI. ⁵ Processerat, iba muy adelantada. ⁶ Convenire, incorporarse la caballería, y forma la tropa en órden de batalla. ⁷ Detrimentum magnum, porque se le seguía grande deshonora de que pareciese haber rehúsado la batalla contra lo que pensaban y decían todos los soldados. ⁸ Movebatur quominus, le movían á no querer pelear. ⁹ Spatii brevitatis, porque la estrechez del sitio no favorecía mucho para conseguir completa victoria. ¹⁰ Conjectis adversariis, aun cuando pusiese en fuga á los contrarios. ¹¹ Tertia vacabat, la tercera quedaba para acometer y pelear con los ejércitos...

meursum atque impetum militum redicta. Si prælium committeretur, propinquitâ castrorum celerem superatis ex fugâ receptum dabat¹. Hac de causâ constituerat signa inferentibus resistere², prior prælio non lacescere. Acies erat Afraniana duplex, legio quinta et tertia; in subsidiis locum³ alariæ cohortes obtinebant. Cæsarî triplex: sed primam aciem⁴ quaternæ cohortes ex quintâ legione tenebant; has subsidiariæ ternæ, et rursus aliæ totidem, suæ cujusque legionis, subsequebantur. Sagittarii⁵ funditoresque⁶ mediâ continebantur acie. Equitatus latera cingebat⁷. Tali instructâ acie, tenere uterque propositum⁸ videbatur; Cæsar, ut nisi coactus, prælium non committeret; ille, ut opera Cæsarî impediret. Producitur tamen res⁹, aciesque ad solis occasum continentur. Inde utrique in castra discedunt.

XXXVII. Postero die munitiones institutas Cæsar parat perficere: illi vadum fluminis Sicoris tentare, si transire possent. Quâ re animadversâ, Cæsar Germanos levis armaturæ, equitumque partem flumen transjicit, crebrasque in ripis custodias disponit. Tandem omnibus rebus obsessi¹⁰, quartum jam diem sine pabulo retentis jumentis, aquæ, lignorum, frumenti inopiâ, colloquium¹¹ petunt, et id, si fieri possit, semoto a militibus loco. Ubi id a Cæsare negatum, et pallam si colloqui vellent, concessum est, datur obsidis loco Cæsari filius Afranii. Venitur in eum locum quem Cæsar diligit. Audiente utroque exercitu loquitur Afranius: « Non esse aut ipsi, aut militibus succensendum, quò fidem erga imperatorem suum Cn. Pompeium conservare voluerint; sed satis jam¹² fecisse officio, satisque supplicii tulisse, perpersos omnium rerum inopiam: nunc verò pene ut feras circummunitos¹³ prohiberi aquâ, pro-

¹ Dabat receptum celerem, proporcionaba una retirada pronta. ² Resistere inferentibus signa, resistir si le acometian. ³ Locum in subsidiis, el cuerpo de reserva. ⁴ Primam aciem, la vanguardia. ⁵ Sagittarii, ballesteros. ⁶ Funditoresque, honderos. ⁷ Cingebat latera, cubria los costados. ⁸ Tenere propositum, mantenerse en su resolucion. ⁹ Producitur tamen res, pero se dilata el comenzar la pelea; y los ejércitos se mantuvieron así formados hasta puesto el sol.

XXXVII. ¹⁰ Obsessi rebus omnibus, viéndose del todo sitiados. ¹¹ Colloquium, Petreyo y Afranio solicitan hablar con Cæsar. ¹² Sed satis jam, pero que ya habian cumplido bastante con esta obligacion. ¹³ Circummunitos, cerrados casi como fieras...

hiberi ingressu; neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse¹: itaque se victos confiteri; orare atque obsecrare, si quis locus misericordiae relinquatur, ne ad ultimum supplicium progredi² necesse habeant. » Hæc quam potest demississimè atque subjectissimè exponit. Ad ea Cæsar respondit: « Nulli omnium has partes vel querimoniae vel miserationis³ minùs convenisse. Reliquos enim omnes suum officium præstitisse⁴, se, qui etiam bonâ conditione, et loco, et tempore æquo configere noluerit⁵, ut quàm integerrima⁶ essent ad pacem omnia: exercitum suum, qui injuriâ etiam acceptâ, suisque interfectis, quos in suâ potestate habuit, conservavit et texerit; illius denique exercitûs milites, qui per se de conciliandâ pace egerint: quâ in re omnium suorum vitæ consulandum putarint. Sic omnium ordinum partes in misericordiâ constituisse⁷; ipsos duces a pace abhorruisse; eos, neque⁸ colloqui neque induciarum jura servasse, et homines imperitos, et per colloquium deceptos, crudelissimè interfecisse⁹. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinaciâ atque arrogantia accidere soleat, uti eò recurrant, et id cupidissimè petant, quod paulò antè contempserint: neque nunc e illorum humilitate¹⁰, neque aliquâ temporis opportunitate postulare, quibus rebus¹¹ augeantur opes suæ sed eos exercitus, quos contra se multos jam annos aluerint, velle dimitti¹². Neque enim sex legiones aliâ de causâ missas in

¹ Neque posse ferre, que ni sus cuerpos podian llevar tantos trabajos, ni sus ánimos tanta afrenta. ² Progredi ad ultimum supplicium, llegar al último rigor. ³ Has partes querimonia vel miserationis, que á ninguno ménos que á él convenian estas quejas y lamentos. ⁴ Præstitisse suum officium, habian hecho su deber. ⁵ Se, qui noluerit configere, primero él, que no habia querido pelear teniendo para ello buena proporcion, lugar y tiempo. ⁶ Ut quàm integerrima, para que todo quedase mas llano para el establecimiento de la paz. ⁷ Partes omnium ordinum constituisse in, que todo el ejército se habia inclinado á la blandura, y solo los capitanes, etc. ⁸ Eos neque, y que ellos solos habian violado los derechos del convenio y de las treguas. ⁹ Et interfecisse, matando inhumanamente á unos hombres incautos y engañados, so color de tratos de paz. ¹⁰ Humilitate illorum, por verlos abatidos, ni por venirle rodada tan buena ocasion. ¹¹ Postulare quibus rebus, no pretendia aumentar su poder. ¹² Velle eos exercitus... dimitti, que se diese licencia á aquellas tropas...

Hispaniam, septimamque ibi conscriptam, neque tot tantasque classes paratas, neque summissos duces rei militaris peritos. Nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum provinciae provisum, quæ propter diuturnitatem pacis nullum auxilium desiderarit. Omnia hæc jam pridem contra se parari; in se novi generis imperia¹ constitui, ut idem² ad portas urbanis præsideat rebus, et duas bellicosissimas provincias absens tot annos obtineat: in se jura³ magistratuum commutari; ne ex præturâ et consulatu, ut semper, sed per paucos probati et electi in provincias mittantur: in se ætatis excusationem nihil valere, quòd superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus evocentur⁴: in se uno non servari, quod sit omnibus datum semper imperatoribus, ut rebus feliciter gestis⁵, aut cum honore aliquo, aut certè sine ignominia domum revertantur, exercitumque dimittant. Quæ tamen omnia et se tulisse patienter, et esse laturum: neque nunc id agere ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit: sed ne illi habeant, quo contra se uti possint; proinde, ut esset dictum, provinciis excederent, exercitumque dimitterent. Si id sit factum, nociturum se nemini. Hanc unam atque extremam pacis esse conditionem. » Id verò militibus fuit pergratum et jucundum (ut ex ipsâ significatione⁶ potuit cognosci), ut qui aliquid victi incommodi expectavissent, ultro inde præmium missionis⁷ ferrent. Nam cum de loco et tempore ejus rei controversia inferretur⁸, et voce et manibus⁹ universi ex vallo, ubi constiterant, significare cœperunt ut statim dimitterentur neque omni interpositâ fide¹⁰, firmum

¹ Imperia novi generis, nuevos gobiernos. ² Ut idem, como el que uno mismo en Roma tuviese á su cargo el gobierno politico, y á un mismo tiempo estando ausente mandase tantos años en dos provincias las mas guerreras. ³ In se jura, contra él no se habia guardado la escala de los empleos, no enviando á los gobiernos á los que habian sido pretores y cónsules, sino á particulares, á gusto y nombramiento de algunos. ⁴ Quod probati bellis superioribus evocentur ad, por enviar á mandar ejércitos hombres curtidos ya en otras campañas. ⁵ Ut rebus feliciter gestis, que despues de haber desempeñado felizmente sus expediciones. ⁶ Ipsâ significatione, por las muestras que dieron. ⁷ Missionis, de su licencia. ⁸ Cum controversia inferretur, pero moviéndose disputa sobre el lugar y tiempo de licenciarlos. ⁹ Manibus, ademanos. ¹⁰ Omni fide interpositâ, por mas palabras que les diesen...

esse posse ¹, si in aliud tempus differatur. Paucis cum esset in utramque partem verbis disputatum ², res huc deducitur ³, ut iique habeant domicilium aut possessiones in Hispaniâ statim, reliqui ad Varum ⁴ flumen dimittantur. Ne quid eis noceretur, neve quis invintus sacramentum dicere cogeretur, a Cæsare cavetur ⁵. Cæsare eo tempore, dum ad flumen Varum veniatur, se frumentum daturum pollicetur. Addit etiam, ut si quid quisque eorum in bello amiserit, quæ sint penes milites suos, iis, qui amiserint, restituatur; militibus, æquâ factâ æstimatione ⁶, pecuniam pro iis rebus dissolvit. Quas cumque postea controversias inter se milites habuerunt, suâ sponte ad Cæsarem in jus adierunt ⁷. Petreius atque Afranius, cum stipendium ab legionibus pene seditione factâ ⁸ flagitaretur, cujus illi diem nondum venisse dicerent, Cæsare ut cognosceret, postulant, eoque utriusque quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertiâ exercitûs eo biduo dimissâ, duas legiones suas antecedere, reliquas subsequi jussit, ut non longo inter se spatio ⁹ castra facerent: eique negotio Q. Fuscium Calenum legatum præfecit. Hoc ejus præscripto ex Hispaniâ ad Varum flumen est iter factum, atque ibi reliqua pars exercitûs dimissa est.

¹ *Posse esse firmum*, podía cumplirse el tratado. ² *Cum disputatum*, habiendo habido algunas diferencias. ³ *Res deducitur huc*, se resuelve que, etc. ⁴ *Reliqui ad Varum*, á los demas se les dá licencia junto al río Varo. ⁵ *Cavetur a Cæsare*, ordena César no se le obligue á ninguno á cumplir el juramento de seguir la milicia contra su voluntad. ⁶ *Æstimatione æquâ factâ*, valuándolo en su justo precio. ⁷ *Adierunt Cæsarem in jus*, acudieron á que César les hiciese justicia. ⁸ *Pene seditione factâ*, faltando poco para amotinarse. ⁹ *Ut non longo spatio*, de modo que acampasen cerca unos de otros.

C. JULII CÆSARIS

COMMENTARIORUM DE BELLO CIVILI

LIBER SECUNDUS.

I. Dum hæc in Hispaniâ geruntur, C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliæ ¹ relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas, turresque ² ad oppidum agere instituit. Una erat proxima portui navalibusque ³, altera ad partem quâ est aditus ⁴ ex Galliâ atque Hispaniâ ad id mare quod adigit ⁵ ad ostium Rhodani. Massilia enim fere ex tribus oppidi partibus mari alluitur ⁶. Reliqua quarta est, quæ aditum habet a terra. Hujus quoque spatii pars ea quæ ad arcem pertinet ⁷, loci naturâ et valle altissimâ ⁸ munita, longam et difficilem habet oppugnationem ⁹. Ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam jumentorum atque hominum multitudinem ex omni provinciâ vocat; vimina, materiamque comportari jubet. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum octoginta exstruit. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus ¹⁰, tantaque multitudo tormentorum, ut eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ ¹¹ sustinere possent. Asseres enim pedum duodecim cuspidibus præfixi ¹², atque hi maximis ballistis missi, per

I. ¹ *Oppugnationem Massiliæ*, para el cerco de Marsella. ² *Aggerem, vineas, turresque*, empezó á formar terraplen, galerias y bastidas. ³ *Navalibusque*, sup. *officinis*, arsenales. ⁴ *Quâ est aditus*, por donde se entra viniendo de. ⁵ *Quod adigit*, que comunica con la ría del Ródano. ⁶ *Alluitur*, está rodeada de mar. ⁷ *Pertinet*, que mira al alcázar. ⁸ *Altissimâ*, muy hondo. ⁹ *Oppugnationem difficilem*, hace largo y difícil el asedio. ¹⁰ *Apparatus*, pertrechos de guerra. ¹¹ *Ut nullæ vineæ*, que ningunos cobertizos de mimbres astaban á resistir sus tiros. ¹² *Asseres cuspidibus præfixi*, unas vigas de doce piés con puntas de hierro...